

Rețeaua de așezări și tipurile de gospodării din județul Gorj, la jumătatea secolului al XIX-lea

Dr. DRAGOȘ BUGĂ

Urmele arheologice descoperite în județul Gorj și documentele istorice atestă prezența omului pe aceste meleaguri din cele mai vechi timpuri și dezvoltarea neîntreruptă a vieții umane până în zilele noastre. Dovezi de locuire umană, datînd încă din paleolitic, s-au descoperit la Baia de Fier (Peștera Muierilor) și Boroșteni. În continuare apar noi dovezi de viață umană în toată zona subcarpatică a Olteniei. Importanțe sînt, în acest sens, descoperirile din timpul Daciei și Daciei romane. Astfel, au fost date la iveală urme de cetăți getodace din secolele II—I î.e.n. la Polovragi, din secolele II—III la Bumbesti Jiu, Vîrțu și Cătunele. De asemenea, vestigii care dovedesc continuitatea vieții daco-romane pînă în secolul VI, au mai fost descoperite la Bumbesti Jiu, Vîrțu, Baia de Fier (exploatări miniere), Săcelu (terme), Cătunele, Iezureni, Slobozia — Birsești, Brădiceni, Topești, Borăscu etc. S-au găsit monede bizantine din secolele VI—X la Țîntăreni. În secolele următoare se dezvoltă noi așezări și viața umană cunoaște noi forme de organizare. Documentele istorice menționează, începînd cu secolul al XIV-lea, existența în Gorj a mănăstirilor Tismana și Vișina (la ieșirea Jiului din defileu) și a primelor localități cunoscute ca țîrguri : Țîrgu-Jiu, Țîrgu Bengăi, Țîrgu Cărbunești și Țîrgu Brădiceni. Pînă în secolul al XVIII-lea sînt citate în documentele istorice peste 160 de localități în județul Gorj, majoritatea dintre ele existente și în prezent în teritoriu. Cele mai multe erau așezate la contactul cu muntele și în lungul principalelor văi. În depresiunile subcarpatice din Oltenia s-au încheșat, după cum este

cunoscut și primele formații social-politice din Țara Românească. Diploma Ioaniților din 1247 menționează, în aceste locuri, trei sau patru organizații politice numite „țări”, cnezate sau voievodate. Ion Donat, care a studiat documentele interne ale Țării Românești dintre anii 1352—1625, presupune că la Curtișoara — Gorj a fost Curtea (reședința) unui conducător cu numele de Vilcan (?), sub conducerea căruia a apărut în Gorj una din primele organizații politice din această parte a țării (Ion Donat, Așezările omenesti din Țara Românească în secolele XIV—XVI, în Studii, revistă de istorie, nr. 6, an IX, 1956, Editura Academiei Române). În aceste documente sînt menționate ca tîrguri și orașe, în Oltenia, 9 așezări, din care în Gorj trei : Tîrgu Jiu, Tîrgu Gilort și Tismana. Analele statistice de la mijlocul secolului al XIX-lea (1859), consemnează în Oltenia 12 tîrguri și orașe din care în Gorj numai Tîrgu Jiu este cuprins în această categorie de așezări. Tismana și Tîrgu Gilort sînt trecute în rîndul așezărilor rurale.

Secolul XIX marchează o intensificare a procesului de populare, care s-a făcut și prin venirea unor locuitori din Transilvania, ca urmare a păstoritului transhumant. Această mișcare pendulatoare „între patria de vară” a munților și „patria de iarnă” a șesurilor și luncilor periferice a avut loc secole de-a rîndul” (Ion Conea, 1939, p. 51). Subcarpații, prin avantajele oferite vieții umane, au stimulat dorința de stabilire definitivă a unor păstori transhumați sub poalele munților din nordul Gorjului. „Gorjul — ...cel așezat sub munții cei mai ușor de trecut, cu cel mai întins păstorit din nordu-i, cu cele mai multe și mai vechi drumuri transcarpatice, în unitatea politică cu Hațegul pe vremea lui Litovoi... — a fost cel ce a primit cea mai multă populație „descălecată” de dincolo (Ion Conea, op. cit., p. 55).

La mijlocul secolului al XIX-lea se definitivase, în cea mai mare parte, actuala rețea de așezări a județului. Așezările erau mici și formate din mai multe grupuri de case construite la adăpostul dealurilor și la ieșirea apelor de sub poala munților. Chiar Tîrgu Jiu, centrul administrativ-politic al județului, avea în acea vreme, numai 2661 de locuitori. La 1859 populația întregului județ se ridica la 108 071 de locuitori. În Gorj se înregistrau cele mai mici sate (521 locuitori, în medie pe sat), dar în același timp și cele mai multe (275 în total) în comparație cu celelalte județe ale țării situate în-

tre Carpați și Dunăre, cu excepția fostului județ Ilfov, unde se dezvoltaseră multe sate în jurul orașului București.

Ocupația de bază a populației era agricultura și îndeosebi creșterea animalelor și pomicultura. Începuseră să se dezvolte și unele meșteșuguri. În orașul Tîrgu Jiu aproape 75% din populație se ocupa cu agricultura, 12% cu diferite meșteșuguri, 11% cu comerțul și numai 2% se îndeletnicea cu alte activități.

Densitatea populației se ridica la 30 loc./km² (apropiată de densitatea medie a populației din sudul țării — 30,9 loc./km²), cele mai mari densități înregistrându-se în culoarul depresionar de la contactul cu muntele, pe unde trece unul din cele mai vechi drumuri din Oltenia subcarpatică, care face legătura între Valea Oltului, Valea Jiului și Dunăre.

Din analiza datelor recensămîntului din 1859, privind numărul de clădiri și funcționalitatea acestora, se constată că, la acea vreme, numărul caselor de locuit era mult mai mic în comparație cu construcțiile care aveau altă destinație. Astfel, din cele 100 980 de clădiri înregistrate în Gorj la 1859, numai 35,3% (35 653) erau case de locuit și 67,7% (65 327) construcții cu alte destinații. Chiar în orașul Tîrgu Jiu, predominau clădirile care erau folosite în alte scopuri și nu ca locuințe. Din cele 1741 de clădiri, numai 631 (36,2%) erau case de locuit și 1110 (63,8%) construcții cu alte destinații. Predominarea construcțiilor cu alte destinații, în comparație cu casele de locuit, presupune preocupări multiple ale populației din aceste locuri. Creșterea animalelor a necesitat amenajarea unor adăposturi, dezvoltarea pomiculturii și viticulturii a dus la construirea de pivnițe în zona de dealuri, dezvoltarea comerțului a impus construirea de magazii și prăvălii; pentru practicarea unor meșteșuguri a fost nevoie de deschidera de ateliere, etc.

La 1859 în Gorj, ca și în toată partea sudică a țării, cele mai multe dintre case erau formate din una, sau cel mult două camere. Predominante erau casele „parter”, sau cum sînt numite casele cu un „cat”. Gorjul atrage atenția însă asupra numărului mai mare de case cu etaj, în comparație cu toate celelalte județe ale țării dintre Carpați și Dunăre. În Gorj erau peste 900 (924) de case cu etaj, ceea ce reprezintă 36% din acest tip de case înregistrate în toată Oltenia și 17% din cel al tuturor caselor cu etaj localizate în teritoriul țării cuprins între Carpați și Dunăre. Deosebit de important este și faptul că cele mai multe case cu etaj din Gorj erau localizate

în sate (843 din totalul de 924) spre deosebire de celelalte județe (cu excepția Mehedințului), unde casele cu etaj se găseau îndeosebi în centrele urbane. La 1859 se înregistrează în Gorj și o singură casă cu două etaje, localizată tot în mediul rural (probabil cula de la Curtișoara, unde există muzeul satului din Gorj).

Un procent relativ ridicat (17,20%) îl dețineu la mijlocul secolului al XIX-lea, în regiunea dintre Carpați și Dunăre a țării, locuințele cunoscute sub numele de „bordee” sau casele semiîngropate. Înaintea secolului al XIX-lea, acest tip de locuințe forma peisajul caracteristic al multor așezări situate, mai ales, în unele zone din Cîmpia de sud a țării. Iată ce se relatează, în acest sens, în Documentele Hurmuzachi (vol. IX, partea II, p. 638): „Locuințele populației din Mica Valahie (Oltenia) au fost, cele mai multe, (mai înainte de a ocupa austriecii această provincie) sub fața pământului și se numeau bordee. Dar de cînd li s-a ordonat locuitorilor acestei provincii să-și construiască casa deasupra pământului, ei începuseră a-și construi case”.

În unele județe de cîmpie ale Olteniei, ca de exemplu în Dolj și Romanați, locuințele semiîngropate depășeau 50% din totalul caselor. În Gorj însă și, în toate județele din zona dealurilor, unde pădurea mai compactă și terenul mai fragmentat au oferit adăposturi mai sigure pentru populație, numărul caselor semiîngropate erau foarte redus. Județul Gorj avea cele mai puține „bordee” în comparație cu toate județele din sudul țării — 586 din cele 35 653 case (adică 1,6% din totalul locuințelor). În județul Vâlcea, acest tip de construcție reprezenta 2,3% din totalul caselor.

Nu trebuie pusă existența „bordeului”, ca locuință, pe seama lipsei materialului lemnos, cum susținea Nicolaescu-Ploșor (1922), căci lemnul se folosea din plin la construcția acestui gen de locuințe (exemplarele existente la Muzeul satului din București, confirmă acest lucru). Condițiile istorice și sociale, prin care a trecut țara noastră în decursul timpului, au obligat pe om să-și construiască casa sub pământ. „Bordeiul” a fost un adăpost mai sigur pentru populația băștinașă. Datorită acestui gen de construcție oamenii au putut rezista mai bine în fața populațiilor care s-au perindat prin aceste locuri. Aceste construcții erau mult mai greu de distrus sau de dat foc. Se cunosc cazuri cînd așezări întregi au fost incendiate și populația obligată să-și construiască noi lo-

cuințe pe aceleași vetre, sau în alte locuri. Populația se obișnuise să trăiască în astfel de locuințe (care în acea vreme ofereau aproape aceleași condiții de viață ca și casele construite deasupra pământului) și de aceea, chiar la jumătatea secolului al XIX-lea, numărul lor era destul de mare în zonele de cîmpie, cu toate că administrația din timpul Regulamentului Organic a obligat oamenii să-și ridice casele deasupra pământului.

Materialul predominant, folosit în construcții la jumătatea secolului al XIX-lea, era lemnul. Circa 75% din casele de locuit și clădirile cu alte destinații, existente la 1859 în partea sudică a țării, erau făcute din lemn. În zona de dealuri, acestea depășeau 80%, iar în zona de cîmpie se ridicau la 53%. Numărul mare al construcțiilor făcute din lemn și în zona de cîmpie, arată că în trecut și în această parte a țării erau mari suprafețe acoperite cu păduri care, însă, au fost tăiate, iar materialul folosit în construcții sau ca lemn de foc, urmărindu-se, în același timp, extinderea terenurilor agricole.

În județul Gorj, construcțiile erau făcute aproape în totalitate (99,1%) din lemn (100 013 din totalul de 100 980). Numai 0,3% (363) erau din zid (termen folosit în recensămînt și care înseamnă piatră și cărămidă) și 0,6% (604) din pămînt.

Gospodăriile din lemn, care dădeau, în trecut, specificul satului gorjan, sînt astăzi din ce în ce mai puține. Recensămîntul din 5.I.1977 înregistrează la acea dată numai 32% din numărul clădirilor construite din lemn. Totodată acest recensămînt scoate în evidență faptul că mai existau în Gorj 2 507 de clădiri făcute înainte de anul 1900. Unele dintre acestea au fost aduse și reconstruite în Muzeul satului de la Curtișoara.

S-ar impune ca cele circa 2 500 de case, care mai rezistă în Gorj din secolul trecut, să fie depistate și, cele mai reprezentative, să-și găsească loc în muzeul satului gorjan de la Curtișoara care, ar trebui să reprezinte prin exponatele sale, evoluția arhitecturii sătești de pe aceste meleaguri de la organizarea primelor gospodării pînă în prezent. Numai așa generațiile viitoare vor putea avea o imagine fidelă asupra dezvoltării vieții social-economice, în decursul timpurilor, de pe teritoriul județului Gorj.

N O T E

- *Conea Ion* (1939) — Pe urmele descălecatului din sud. Satele de ungureni din Oltenia subcarpatică, Buletinul Societății de Geografie. LVIII
- *Donat I.* (1956) — Așezările omenești din Țara Românească în secolele XIV—XVI, în Studii, revistă de istorie, nr. 6, an IX, 1956, Edit. Academiei Române.
- *Nicolaescu-Ploșor C.* (1922) — Bordeiu în Oltenia, Buletinul Societății de geografie, t. XLI, București.
- *** (1860), Analele statistice pentru cunoașterea părții muntene din România, București.